

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ ТА ОСВІТИ МОЛОДІ

УДК 159

О.В. КУЗЬМЕНКО, канд. пед. наук, доц., НТУ «ХПІ», Харків
Н.Б. РЕШЕТНЯК, канд. екон. наук, доц., НТУ «ХПІ», Харків

ФОРМУВАННЯ У СТУДЕНТІВ ВМІНЬ ТА НАВИЧОК САМОСТІЙНОЇ ПІЗНАВАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті здійснюється аналіз дидактичної теорії семінарського заняття. Обґрунтовується доцільність подальшого дослідження педагогічної ефективності цієї форми навчання.

В статье осуществляется анализ дидактической теории семинарского занятия. Обосновывается целесообразность дальнейшего исследования педагогической эффективности данной формы обучения.

The didactic theory of student seminar is analyzed in the paper. The further research on efficiency of this pedagogic method is stipulated.

Важливою умовою ефективності семінарського заняття, активної взаємодії студентів на ньому є педагогічно доцільний відбір навчального матеріалу. Останній має ряд особливостей, одна з яких – співвідношення одиниць знань. Встановлено, що надлишок наукових понять в умовах переважно самостійної пізнавальної діяльності студентів ставить їх перед значними труднощами. Внаслідок цього навчальне спілкування активізується, як правило, лише на початку семінарської підготовки. Передумови для продуктивної навчальної взаємодії студентів створює той навчальний матеріал, у структурі якого урівноважені наукові поняття та факти. Другою важливою особливістю матеріалу на семінарському занятті є його обсяг. Педагогічно доцільне спілкування студентів досить складно організувати, якщо матеріал громіздкий. У такій ситуації вони,

як правило, не можуть виділити провідні ідеї теми, захоплюються аналізом і обговоренням другорядних фактів. Зазвичай не виправдовує себе практика вивчення декількох заблокованих тем. З іншого боку, для ефективного спілкування не завжди підходить малооб'ємний матеріал, зокрема вивчення якогось вузького аспекту навчальної теми. Недостатньо сформоване вміння студентів глибоко аналізувати інформацію, обмежене коло аргументів, складності обґрунтування альтернативних точок зору знижують результативність спілкування. У процесі організації взаємодії студентів варто враховувати, що матеріал ряду тем має схожий за змістом характер.

Істотна особливість навчального матеріалу – неоднакове відношення його до життєвого досвіду студентів як важливого фактора осмислення інформації та джерела мотивації пізнавальної діяльності. Так, на семінарах, пов'язаних із вивченням подій недавнього минулого, як правило, має місце підвищена комунікативна активність. Цей феномен значною мірою пов'язаний з тим, що під час роботи з джерелами інформації та обговорення результатів самостійної пошукової діяльності студенти мають можливість використати факти особистої біографії, висловити власну оцінку. Організуючи навчальну взаємодію на семінарі, необхідно брати до уваги, що в структурі навчального матеріалу є опорні знання, одночасно передбачені програмами різних дисциплін. Знайшовши під час самостійної пізнавальної діяльності знайому інформацію, студенти, як правило, повідомляють про це одногрупникам. Джерелом комунікативної погребі в цьому випадку виступає бажання отримати позитивну оцінку оточуючими своєї ерудиції, бажання допомогти друзям. Педагогічна ефективність семінарського заняття знаходиться також у залежності від ступеня суспільної значущості, актуальності навчального матеріалу. Висока комунікативна активність студентів зазвичай має місце під час вивчення тем, пов'язаних з гострими сучасними проблемами України та людства. Студенти вважають, що такі питання цікаво обговорювати, оскільки набута інформація здається цінною всім, а дискутувати з актуальних проблем важливо.

Ще однією умовою ефективності семінарського заняття є створення викладачем вихідної проблемної ситуації та постановка провідної проблеми. Ця потреба впливає з висновків психолого-педагогічної науки. Проблемна ситуація є джерелом пізнавальної потреби. Індивід починає мислити, коли опиняється у психічному стані, пов'язаному з нездатністю пояснити феномени або факти, що його цікавлять, на основі наявних знань і умінь. Крім того, проблемна ситуація виступає ефективним засобом актуалізації комунікативної потреби. Осмисливши ту або іншу пізнавальну суперечність, індивід починає відчувати необхідність у додатковій інформації, яку можна отримати від інших людей. Проблемна ситуація підвищує рівень взаєморозуміння, активізує підбір суб'єктом

адекватних мовленнєвих засобів для вираження суперечності та способів її розв'язання. Водночас вона є лише передумовою для осмисленої продуктивної пізнавальної діяльності індивіда. Остання починається тоді, коли суб'єкт, який опинився в стані інтелектуальної скрути, формулює проблему. Якщо ж у подібному стані опиняються учасники спільної пізнавальної діяльності, то проблема, яку вони розв'язують, не тільки спрямовує її, а й виступає фактором психологічного і логічного забезпечення їх взаємодії. Під вихідною проблемною ситуацією ми розуміємо таку, яка створюється викладачем на початку семінарської підготовки студентів. Вона забезпечує усвідомлення ними головної пізнавальної суперечності семінару. Провідною проблемою заняття називаємо запитання, відповідь на яке дає змогу цю суперечність розв'язати.

Викладач може застосувати щонайменше два способи створення вихідної проблемної ситуації. Один із них полягає в тому, що він «веде» студентів від наслідків події, яку треба буде вивчати, до її причин. Інший спосіб створення проблемної ситуації полягає в протиставленні оцінних суджень науковців з приводу одного й того ж об'єкта пізнання. Викладач може успішно застосувати різновид згаданого способу створення проблемної ситуації – співставити суперечливі оцінні судження студентів. Доведено, що залучення їх до створення проблемної ситуації забезпечує додаткові стимули для навчального спілкування. Адже точки зору, які обговорюються, формуються в аудиторії, а не належать якомусь відомому вченому. Під час формулювання провідної проблеми семінару слід мати на увазі, що вона ефективно виконує свої функції лише за умови відповідності її ряду педагогічних вимог. Одна з них: розв'язання проблеми повинно розкрити студентам головну ідею навчальної теми. Окрім того, проблема покликана вказувати їм напрям інтелектуального пошуку, даючи можливість спиратися на знання та уміння, які вони вже мають. У такій ролі не може виступати будь-яке питання, яке поставить студентів у скрутне становище. Недостатньо, якщо воно мобілізує, головним чином, пам'ять. Провідна проблема семінару повинна спонукати їх порівнювати явища, що вивчаються, виявляти зв'язок між ними, робити висновки, тобто мислити. Забезпечуючи постановку проблеми, викладач повинен задіяти не лише інтелектуальну, а й емоційну, мотиваційну сфери особистості студентів. Провідна проблема семінару повинна породжувати допитливість, здивування, водночас невдоволення наявними знаннями й уміннями.

Важливою умовою ефективності семінару є створення тимчасових навчальних груп. Під час їх формування варто враховувати низку вимог, однією з яких є забезпечення в групах сприятливого психологічного мікроклімату. Для з'ясування характеру міжособистісних стосунків проводиться соціометричний тест. Наприклад, студентам пропонується уявити, що після закінчення університету їм треба привітати одногрупників

із ювілеєм випуску. Критерій соціометричного вибору формулюється такий: кого з однокласників ви привітаєте у першу, другу і третю чергу? Потім студентам пропонується здійснити аналогічний вибір на основі ділового критерію в умовах ситуації «складного іспиту». Тест дає змогу виявити емоційних і ділових лідерів групи (ці студенти отримують по 5-6 виборів). Залучення їх до різних навчальних груп допоможе певною мірою підвищити емоційний комфорт спільної пізнавальної діяльності. Наступною вимогою під час формування груп є створення передумов для взаємного інтелектуального збагачення. Викладач повинен прагнути, щоб в групах циркулювала різноманітна інформація. Варто брати до уваги, що на початок семінарської підготовки студенти мають неоднакову обізнаність з теми, що вивчається, а також відрізняються обсягом загальної інформованості.

Ще одна важлива вимога – забезпечення оптимального чисельного складу груп. Встановлено, що найбільшої ефективності в умовах семінару досягають групи з п'яти студентів. Спілкування в них позитивно впливає на процес засвоєння знань і умінь. Менші групи, як правило, володіють недостатнім інформаційним фондом і не відрізняються різноманітністю підходів до розв'язання навчальних проблем. З іншого боку, групи з шести та більше людей не досить добре піддаються педагогічному керівництву, створюють певні перешкоди процесу навчального спілкування. Під час роботи з джерелами знань, колективної дискусії такі групи часто дробляться на діади та тріади. При цьому самі ж студенти висловлюють невдоволення процесом і результатом спільної пізнавальної діяльності. Оскільки продуктивна взаємодія передбачає певну єдність поглядів і оцінок учасників спільної діяльності, остільки під час формування навчальних груп доцільно враховувати попереднє ставлення студентів до об'єкту вивчення. Але такий підхід доцільний за умови, що цей навчальний матеріал уже знайомий студентам і викладач намагається за допомогою семінару вдосконалити їх знання. Важливою умовою формування тимчасових груп є наявність в учнів умінь організовувати та здійснювати самоврядування. Викладач пропонує групам обрати лідера, консультанта, експерта, секретаря, а також розподілити інші ролі залежно від особливостей семінару. Студентам повідомляються вимоги до носіїв тієї або іншої функції. Так, лідер зобов'язаний мати високу предметну та загальну інформованість, грамотне мовлення, вміння генерувати ідеї товаришів, комунікабельність, авторитет у групі. Консультант може не бути відмінником, але йому не обійтися без таких якостей як інтерес до предмета, чуйність, толерантність.

Важливим завданням викладача є надати педагогічну допомогу студентам під час підготовки до семінару. Ця робота має різні напрями. Зазначимо їх.

Робота з координатором. Доцільно підготувати студента для ролі

керівника семінару. Викладач займає позицію «спостерігача» семінарської дискусії. Педагогічне керівництво в такому випадку не припиняється, а лише змінює форму, стає опосередкованим. Студент, який веде семінар, орієнтується на усні та письмові інструкції. Основні вимоги до координатора: висока предметна та загальна інформованість, грамотне мовлення, комунікабельність, авторитет. На думку багатьох студентів «заміна» викладача студентом демократизує обстановку на занятті, відучує від звички шукати негайного схвалення з боку педагога. З координатором проводиться різнобічна робота. Викладач запрошує його спільно готувати семінар (ознайомлення з бібліотечними каталогами, складання списку літератури й документів, формування навчальних груп тощо). Координатора також навчають техніці керівництва дискусією, колективним спілкуванням. За участі кількох студентів викладач моделює типові комунікативні ситуації, які можуть виникнути на семінарі. Координатор повинен виявляти комунікативні проблеми, ввічливо повертати діалог до висловлювання, яке треба обґрунтувати або спростувати. Він також має завдання виявляти некоректні прийоми суперечки, які застосовують опонент. Під час спеціального тренінгу він навчається слухати співрозмовників, оперативно виокремлювати та фіксувати їхні головні думки, знімати напругу в аудиторії доречним жартом. Наприкінці кожного етапу роботи з координатором обговорюються його знахідки й помилки. У навчанні координатора також беруть участь лідери тимчасових навчальних груп. На семінарі вони будуть розв'язувати аналогічні завдання. Їм належить визначати тактику групи, організовувати оперативне обговорення питань, надавати слово, забезпечувати дисципліну.

Робота з лідерами та консультантами груп. Здійснюється в трьох основних напрямках: огляд навчального матеріалу, роз'яснення незрозумілого; навчання прийомам поглибленого читання та бібліотечно-бібліографічним умінням; інструктування з проведення в групах тренувальних дискусій. Зокрема пропонується підготувати кілька питань, які повинні стимулювати бажання знайти істину, перевірити готовність своєї групи до семінару, орієнтувати одногрупників на складні аспекти навчального матеріалу.

Робота з академічною групою. Викладач складає графік індивідуальних консультацій. Зазвичай досить однієї бесіди студента з педагогом наприкінці кожного тижня підготовки. Студенти роблять витяги з джерел інформації, готують анотації на прочитану книгу або статтю. Педагог занотовує дані про рівень підготовленості кожного студента, труднощі, з якими він стикається. Важливо побудувати роботу так, щоб від однієї консультації до наступної завдання ускладнювалося за умови одночасного підвищення ступеня пізнавальної самостійності студента. Якщо на першій співбесіді йому пояснюють, де і як знайти відповідь на одне питання семінару, то до наступної зустрічі з викладачем він пови-

нен зробити це сам – щодо іншого питання. Під час роботи студента з друкованим джерелом інформації педагог спочатку формулює запитання до тексту й допомагає відповісти на них. На наступному етапі викладач лише ставить запитання, а студент відповідає на них самостійно. Насамкінець студент повинен самостійно сформулювати питання до тексту й відповісти на них. З досвіду відомо, що консультації успішно проходять в позааудиторній обстановці, де викладач виступає як більш досвідчений «колега», рівноправний учасник спільної пізнавальної діяльності. Це позитивно впливає на ефективність формування у студентів навичок самостійної пізнавальної діяльності.

Список літератури: 1. Дидактические основы методов обучения. – М.: Педагогика, 1981. – 186 с. 2. Граник Г.Г., Бондаренко С.М., Коцеева О.А. Когда книга учит. – М.: Педагогика, 1991. – 256 с. 3. Кузьменко О. П'ять проблем уроку-семінару // Рідна школа, 1996, № 5/6, с.72-75. 4. Паламарчук В. Ф. Як виростити інтелектуала. – Тернопіль: «Навчальна книга – Богдан», 2000. – 152 с. 5. Прокопенко І.Ф., Євдокімов В.І. Педагогічна технологія. – Харків: Основа, 1995. – 105 с. 6. Форми навчання в школі / За ред. Ю.І. Мальованого. – К.: Освіта, 1992. – 160 с. 7. Чередов И.М. Формы организации учебной работы в средней школе. – М.: Педагогика, 1987. – 168 с.

Надійшла до редколегії 19.01.2012.